

НОВА РЕДАКЦИЈА ГЛИШИЋЕВОГ ПРЕВОДА МРТВИХ ДУША*

У многим културним срединама увијек је било подухвата, почесто и систематских, да се исправе и „пречисте“ текстови дјела која улазе у културно наслеђе. Такви широки а, такође, и дубоки редакцијски захвати, на којима су понекад окупљане бројне снаге (познат је, на примјер, у историји руске културе и књижевности широки покрет те врсте из времена Ивана Грозног), имали су, судећи по резултатима, своје пуно оправдање. Имали би га у неким случајевима, несумњиво, и данас.

Радило се ту, а и у наше доба се ради, и о вриједним дјелима преводног карактера, која, такође, улазе у културну и књижевну баштину једног народа — оног на чијем тлу та дјела нису првобитно настала и на које су доцније пренесена. На њих управо и мислимо када истичемо идеју о потреби и умјесности нових редакција, темељних и на високом степену стручности и познавања ствари.

Имамо на уму нарочито она преводна дјела која се могу назвати старијим, или старим, и која су, потврдивши се током времена, постала узорна, *класична* у својој врсти, онолико колико су то и њихови оригинали, али на којима, ипак, *све* још није урађено.

У такве временом искушане, умјетнички ваљане преводе, који су достојна замјена изворном тексту, спада, — ако се издвоје књижевни преводи с руског, — и Глишићев превод *Мртвих душа*; на њему и намјеравамо да се зауставимо као на тексту који подстиче на сталан рад, путем кога ће се, вјерујемо, тај текст најзад приближити најсавршенијим преводним облицима садашњег тренутка, оном идеалном чему се тежи у области књижевног превода. А тај текст има све предуслове за то.

* Н. В. Гогољ: *Мртве душе*. С руског превели: Милован и Станка Ђ. Глишић. Редактор превода: Др Милица Милидраговић. Веселин Маслеша, Сарајево, 1969 (библиотека СВЈЕТСКИ КЛАСИЦИ, РУСКА КЊИЖЕВНОСТ).

Већ пола стољећа *Мртве душе* живе и у нашој средини у своме ваљаном и постојаном виду и као Гогољево, а готово и као наше књижевно дјело истовремено, као једно од оних великих дјела која не припадају само руском реализму. И када се код нас помену *Мртве душе*, већ одавно се не мисли само на Гогоља него и на Глишића, који нам је приближио то највеће Гогољево прозно дјело, чудесну *поему* у прози која је за собом далеко оставила *роман*, мада је и то у исто вријеме. И на том Глишићевом преводу, као и на његовом преводу *Тараса Буљбе*, дат је најбољи, недвосмислено потврдан одговор на питање да ли се Гогољ може уопште преводити на стране језике. То питање код нас је, на примјер, постављао Станислав Винавер, склон тврдњи да је Гогољ непреводив; за њега „подухватити се превода *Мртвих душа* јесте подвиг највеће и саблажњиве смелости.“

Зна се, — и то се почевши од првог издања превода увијек и наводи, — да Милован Глишић није искључиви преводилац *Мртвих душа*; ако бисмо хтјели да будемо тачнији, а и праведнији, требало би име Глишићеве сестре ставити на прво мјесто, јер се, у ствари, и не ради толико о преводу Милована Глишића колико о преводу Станке Глишићеве. Признање би требало, ако ништа друго, да на једнаке дијелове подијеле брат и сестра и само је традиција, а, несумњиво, и књижевно и преводилачко име Милована Глишића, учинила да се у првом реду мисли на Милована Глишића као на нашег преводиоца *Мртвих душа*.

Наиме, послје потпуног неуспјеха који је доживио први, младићки превод *Мртвих душа*, урађен заједно са Љубомиром Миљковићем (од тога неславног подухвата дијели нас цијело стољеће), Глишић се знатно касније, зрелији и искуснији, много боље опремљен за тај посао, латио поновног превођења *Мртвих душа*, дјела које је од ђачких дана посебно волио и цијенио. Руски језик сада је познавао много боље, и сам је већ био добар приповједач, па се зато више није бринуо да ли ће моћи одолјети Гогољу, великом мајстору руског језика, и његовом језички веома сложенем и тешком дјелу. Али Глишић није стигао да се искупи за ранији промашај, који га је стално пекао и да приведе крају своју замисао: смрт га је изненадила и претекла на послу коме се сав предао. Ту је, још прије првог свјетског рата, прискочила Станка Глишићева, спремна да преводи и са руског а и подједнако истанчаног и поузданог језичког осјећања као и брат јој, и наставила тамо гдје је он стао. Њој не само Глишић дугује за наставак и успјешно довршење тешког и драгоцјеног посла, за превод *Мртвих душа* у цјелини, који се појавио пуних тринаест година послје прекида у раду на њему који је прекинула смрт. Њена скромна напомена на 143. страници првог издања (1921. године), односно на 141. страници новог издања (1928. године), из које и сазнајемо докле је превео њен брат, сама за себе говори о величини једног тихог и стрпљивог, мукотрпног рада, недовољно награђеног у сваком погледу, свједочећи о томе како је управо она поднијела већи дио терета и како је двије трећине превода пало на њена плећа.

Временом се указала потреба, када више ниједан од преводилаца није био у животу, да се још понешто уради на бољем изгледу превода *Мртвих душа*. И тако су се са новим издањима појавиле и нове редакције преко којих се сада наша широка читалачка публика и упознаје са Гогољевим дјелом о коме је ријеч (у посљедње вријеме то је редакција

Др Мираща Кићовића у *Просветином* издању *Мртвих душа* — Библиотека великих романа, Коло II, књ. 10).

Да ли је та редакција, која је, као и Глишићев превод, привукла нашу пажњу, сачувала и ону неухватљиву али толико присутну и заносну драж Глишићевог превода (да се и ми приклонимо традицији), да ли је она истински допринијела да тај превод буде још бољи, савременији и савршенији и да ли је, најзад та редакција која је већ уобичајена, на висини Гогољевог дјела, — то су нека питања која се намећу у тренутку када је и босанско-херцеговачка средина добила своју, у исто вријеме најновију југословенску редакцију *Мртвих душа*.

ОСНОВНО У РАДУ НА НОВОЈ РЕДАКЦИЈИ

Нова редакција ишла је за тим да истински, а не формално, измјени и поправи Глишићев превод на свим оним мјестима гдје је то заиста било потребно; да га дотјера и доради, поједноставни и растерети много чега, учини адекватнијим Гогољевом тексту и приближи још више његовом смисаоном и језичко-стилском изразу. Требало је прије свега уклонити архаизме, све оно што је временом постало застарјело, ријетко или мање познато, што је већ изишло из употребе и што се данас, можда, осјећа и као не сасвим књижевна ријеч или израз, или као провинцијализам и дијалектизам. Сву ту, сада неприкладну лексику и фразеологију ваљало је замијенити уношењем савремених језичких појмова и облика, било да се ради о домаћим или о страним ријечима. Раније редакције у свему томе нису биле досљедне, и поред оног позитивног што су ту и тамо постигле, нити су имале изграђен и јасан приступ; зато је Глишићев превод, и после неких каснијих интервенција и измјена, мјестимично и даље звучао старински и несавремено, а одатле и не сасвим разумљиво и јасно за нашег данашњег читаоца, па и оног образованијег и боље упућеног, навикнутог да се дружи са књигом.

Поред тога, нису се смјеле и даље остављати и трпјети разне језичке а и стилске омашке и недотјераности, као и материјалне, суштинске грешке, пуни промашаји, штавише, које су се за све вријеме задржале и одржале у преводу. Ту спадају русизми у облицима и конструкцијама, површно и насумце преведене ријечи и изрази без уношења у њихов прави смисао, што је често долазило од вањске сличности или истоветности (а у томе се управо и крије позната опасност, замка у коју да не пада мало који преводилац с руског), и, најзад, све оне грешке које долазе од непотпуног стручног познавања руског језика, његових појава и закона, његовог духа; све су то, једном ријечју, језичке финесе, оно право, макар на изглед и ситно, неважно, без чега нема пуне адекватности нити

смисаоно прецизног и језгровитог израза и без чега превод блиједи пред изворним текстом, губи на снази, увјерљивости и вриједности, те лако може и да сасвим затаји. Разноразни недостаци те врсте леже, свакако, и у ранијим slabим могућностима наших преводилаца да се ваљано опреме за свој рад, у недостатку добрих и потпуних рјечника и других помагала и приручника без којих се модеран и стручан рад на преводу не може ни замислити.

У исто вријеме у најновијој редакцији тежило се и за отклањањем неких, несумњиво ненамјерних и нехотичних лоших услуга нанесених Миловану Глишићу и Станки Глишићевој у каснијим издањима њиховог превода и у каснијим редакцијама, све до оне Просветине, која је нама послужила као база и коју смо стално упоређивали и са Глишићевим преводом и са Гогољевим оригиналним текстом. Наиме, приликом сваког поновног објављивања долазило је до разноврсних техничких и штампарских немарности и грешака које су се временом накупиле и озбиљно наудиле преводу, измијенивши на многим мјестима прави смисао. Тако је дошло до апсурдних и бесмислених ситуација у тексту које напросто збуњују.

Осим тога, каснији редактор, или редактори, у настојању да послуже Глишића унесу и нешто од свога и да ту и тамо измијене лице превода, почесто су непотребно, а како ће се показати и без потпуног, зналачког познавања руског језика, па и штетно интервенисали, у ствари, кварећи а не побољшавајући превод; а истовремено су, готово по правилу, остављали управо оно што је требало поправити и измијенити, што је стршило у иначе глатко и лијепо урађеном преводу; мјестимично су у првом случају то прави и осјетни падови које је требало уклонити и ствар вратити на старо. Тако се у преводу нагомилао различит материјал који је требало добро „прочешљати“, јер то што је на овај или онај начин једном ушло у превод, преносило се обично механички у каснија издања, густо испреплело и увријежило у њима; и читајући данас *Мртве душе*, ми све то примамо као Гогољеву прозу, преточену у облике, боје и звукове једног сродног словенског језика, и као основну грађу самог превода и нехотице, а често и неправедно, склони смо да све то припишемо ауторима превода као њихов гријех и убројимо у њихове недостатке — наравно, ако уочимо и схватимо да су то недостаци и мање успјела, да не кажемо нејасна и слаба, мјеста превода. Једино тако, темељним претресањем цјелокупног превода постигао би се крајњи повољан резултат коме се тежи: да се дође до максимално позитивног утиска о укупним вриједностима превода, заснованог на правом, чињеничком познавању ствари. Од тога се и кренуло у нашој редакцији.

А. Шта се урадило на даљем редиговању и поправљању оригиналног текста Глишићевог превода (према новом издању из 1928. године).

Без обзира на то што су и ранији редакторски захвати одстранили из превода доста тога што са гледишта нашег савременог књижевног језика представља преживјеле, застарјеле и ријетке ријечи и облике који немају своју комуникативну, саопштајну вриједност, или им је она јако

скучена, и који звуче више као историјске категорије (сахат — час; панаџур — вашар; узглавник — јастук; стубе — степенице; шпаг — џеп; походити — посетити; находити — налазити, находећи се — налазећи се; лопта од гумаластике — гумена лопта; дворница — дворана и сл.), у преводу се још увијек задржао примјетан фонд језичког материјала управо таквог карактера који на преводу и тамо баца сјенку нечега архаичног и превазиђеног, заустављеног, изузетог из богате животне грађе Гогољевог дјела и помакнутог у прошлост. А Гогољ је са својим дјелом сав у садашњости; он је и данас жив, присутан и у нашем животу, свјеж и нов, сав окренут, рекло би се, трајним и вјечитим животним појавама, увијек актуелним друштвеним манама и недостацима, нуждама и патњама, неочекиваним обртима и изненађењима; окружен је и притиснут разним ванвременским, жиљавим и тврдокорним људским карактерима, пороцима и недостацима, који, и у нашем друштвеном тренутку, потискују и гурају у страну његове домаће чиновнике и спахије, зеленаше и варалице разне врсте.

Добро је то, гдје се то год може, истаћи и језиком превода, па и тако дјело повезати са савременошћу, а не вући га, заједно са његовим јунацима и цјелокупном проблематиком у прошлост, којој оно припада само једним својим дијелом. А и уопште, чему тај призвук старине у језику који има своје савремене, већ уобичајене форме и који је и у писменом изразу много шта промијенио, већ према ономе што се усталило у пракси. Али најбоље је да се обратимо примјерима, на којима ћемо у овом раду и заснивати сва наша запажања и тврдње.

Мање познате, очита застарјеле ријечи, са ограниченом употребом:

Ено, он ће вас одвести у *заседање* (I дио, гл. VII);

--- продужити или прекратити *заседање* (I дио, гл. VII);

У новој редакцији: одвести у *канцеларију*; продужити или скратити *радно време* (остављамо екавске облике у којима је и наша редакција пошто је Глишић тако говорио и писао).

Платонов му *приказа* Чичикова — мј. *представи* Чичикова (II, гл. III).

--- без *писмена* на хартији — без *захтева* (II, гл. III);

--- шта прориче ова *недогледна просторија* — мј. *тај непрегледни простор* (I, гл. XI) или: *небесна просторија* — мј. *небеско пространство* (II, гл. I);

--- господин --- у шињелу --- повезан *полушамијом* дугиних боја — мј. *шалом* дугиних боја (II, гл. I).

Ако се овакви и слични облици могу схватити и оправдати кад се има на уму језик Глишићевог доба, народни и књижевни, они се не могу опростити каснијим редакцијама које су их оставиле. Чини нам се да добар примјер представља облик жена — *човјек* (у значењу мушкарац), што, такође, припада застарјелим категоријама, што је изишло из употребе задржавши се једино у језику народне средине:

Из кола изиђе сељанка, девојка - - - и стаде грувати у капију тако снажно баш као да је *човек* — мј. као да је *мушкарац*

(I дио, гл. VIII);

или даље:

- - - ту се потпуно испољила ништавна природа *људи*, - - - — мј. ништавна *мушка природа* (I дио, гл. IX), што је из текста сасвим јасно, као и у следећем примјеру:

Људи (мјесто: мушкарци) остадоше сами (II дио, гл. IV)

Сличних примјера остављања ријечи које се у овом или оном степену осјећају као архаизми, провинцијализми и локализми, или туђи наноси који имају добру књижевну замјену, па се у савременом говорном и писаном, књижевном језику махом и не употребљавају, као облици који припадају прошлости, или су ограничени на неку област, могло би се навести много:

ћилер — подрум; верижица — ланчић; колачарница — по-
сластичарница; брезов виргаз — брестова метла; градина —
башта, врт; јанџик — кесица; шатула — кутија; пуце — дуг-
ме; дивит — мастионица; имам — муштикала; џимрија, џим-
ријање — тврдица, тврдицење; данак — порез; државна бла-
гајница — мј. државна благајна, каса; ицну — штуцну; зим-
ница — озимо жито; златан печатић за сат — златан привесак
за сат, и сл.

Ту су и многе друге ријечи, махом страног поријекла, које могу да се замијене како би боље и љепше звучале и биле ближе и разумљивије:

прокурор — тужилац; портфељ — ташна; фон — позадина,
основа; лакеј — собар, слуга; визит карта — посетница; па-
лисад — ограда; корсет (у ред. корзет) — стезник и сл.

А отклонио би се тако и јак архаички призив који се непрестано осјећа: институтка — институткиња, питомица; политички економ — политички економиста и др.

Глишић је и иначе био склон да остави много руских ријечи, или страних ријечи примљених и одомаћених у руском, објашњавајући их често у напоменама, што је, такође, оптерећивало превод. У томе он није имао одређеног мјерила, чинио је тако кад год би му се то учинило подесно, често и без стварног оправдања; он тако оставља ријеч *изба* објашњавајући у напомени, истина, правилно, да је то *сељачка кућа*, желећи, ваљда, да укаже на разлику у значењу те ријечи у нашем и у руском језику (преводиолац тако као да провјерава своје знање руског језика и као да настоји и друге понечем да научи, о чему ће још бити ријечи).

У остављању руских назива за Глишићем се, поред његове сестре, поводе и каснији редактори, готово по правилу једнако поступајући, служећи се системом широких и честих напомена и објашњавања:

ковчежић од *црвенога дрвета* — мј. од *махагонија* (у напомени махагонско дрво).

Опажа се да се ту ради о називима руских чинова и звања:

статски саветник — државни саветник; надворни саветник — дворски саветник, затим титуларни саветник, колешки регистратор, и сл.

затим о називима тканина и осталог што се односи на одјећу и одијевање:

канева — јута; капут од нанкина — памучни капут; канифасне панталоне — ланене панталоне; газ — тил; у шалонском горњем капуту — у вуненом горњем капуту; фурашка — капа, фрак брусничике боје — фрак угасито црвене боје и сл.

као и о називима руских запрежних превозних средстава, којих је у дјелу читава збирка, пошто се добар дио радње обавља за вријеме Чичиковљевих путовања и обилазака спахијских имања и, уопште по пространој унутрашњости Русије; најчешћи називи те врсте, који се сусрећу безброј пута, су:

ресорна бричка, или само бричка, екипаж, линејка, што се све могло превести као: кочија на опругама, или само кочија, или пак, отворена кочија, па и фијакер, кола, како се гдје покаже као подесно. Тако је и урађено у новој редакцији.

Тек у ријетким приликама и нова редакција се приклањала остављању руских назива, уз објашњења у напоменама: ако су сасвим специфични и ако је сам назив такав да се не може лако и језгровито превести. На примјер: спахијски ридвани — кола у којима се може лећи и спавати, или кибитка — кола са арњевима. Слично се у овој редакцији поступало и када се радило о називима дијелова одјеће или специфично руских јела, такође, које је било боље оставити у оригиналном облику па протумачити у напомени. Али свега тога је много мање него код самог Глишића или у досадашњим редакцијама његовог превода.

У Глишићевом преводу има врло много тога што је објашњено у напоменама, понекад не баш сажетим, тако да је он, у неку руку, могао да послужи и за стицање и проширивање знања из широке области руског језика, а и неких општих знања; зато, ако бисмо тражили бар неко оправдање остављању тако знатног броја руских ријечи и појмова, нашили бисмо га у томе: у непосредном објашњавању о томе како изгледа и звучи на руском нешто што најчешће имамо и ми у своме језику. Али у исто вријеме такво гомилање готово по правилу непознатих, туђих ријечи, разумљивих без објашњења само Русима (при том више Гогољевог времена) и онима који су руски језик познавали у истој мјери у којој су га познавали наши преводиоци, доприноси утиску претрпавања и отежавања и онако сложеног текста; и са те стране било је сврсисходније ослободити превод свега што је сувишно, без чега се ипак може, како би он звучао лакше, течније, а ипак прикладно и адекватно. То се могло учинити тим прије што се ни у савременом руском језику који је у најширој употреби више не сусрећу сви такви појмови и називи.

А касније редакције налазе, опет, за потребно да објасне друге ријечи и појмове, те се круг напомена ширио умјесто да се сузи.

Наведеном језичком баласту и непречишћеном материјалу придружују се *русизми* који су се поткрали и тако добрим преводиоцима какви су били Милован и Станка Глишић, а које пропуштају и каснији редактори. Примјера би се и овога пута могло навести доста, али издвајамо само неке:

Таквом *потоку* речи он се није надао — таквој *бујици* --- (II дио гл. I);

--- није пропуштао ни *просте бабе* — мј. ни *обичне сељанке* (I, гл. IV);

--- наш *општи пријатељ* — мј. наш *заједнички* пријатељ (II, гл. VII);

--- *ржући* од смеха — мј. *смејући* се грохотом (I дио, гл. XI);

--- слабост према *брзим псима* — мј. *хртовима* (I дио, гл. II);

Исто тако: *готов*, *готова* — мј. *спреман*, *спремна*; *грабити* — мј. *отимати*, *пљачкати*, па *одатле* и *грабитељи* — мј. *пљачкаши*; *запис* — мј. *цедуља*, *биљешка*; *волтерска* наслоњача (у редакцији: *волтеровска*) — мј. *дубока* наслоњача, што је, такође, резултат дословног преношења и др.

Слично је и са именичким обликом *милџи* (или *милџа*), који се још више подвукао у редакцији, захваљујући чему Ноздрјов испада жив и *мали*! (I дио, гл. I).

Непотпуно познавање неких особености руског језика показало се и у другим, најглед и неважним, „ситним“ стварима, али огрешења и непрецизности те врсте не треба, ипак, остављати нетакнуте. У тај језички кукољ спада, на примјер, неправилно преводјење руских деминутивних облика, које доводи до пуног стилског а и смисаоног промашаја. На примјер:

— Па идем до једног *човечића* — мј. *човека*, пошто се ту ради о неком неважном лицу, које се не помиње ни по имену (I, гл. IV), или још боље: --- јер је имао --- *малу* *страст* за картама — мј. *гадну* *страст* (опет се односи на Ноздрјова, I дио, гл. IV) руски: *страстишка*.

Ту се, како видимо, и не ради о деминутивима или ријечима од *миља*. Напротив! Има ту много подругљивог, пејоративног, а и аугментативног, што је требало адекватно и изразити. Исто као и у посебном деминутивном облику од властитог имена Фјодор, који гласи *Фећка* (а не *Фјодка*, или *Фјотка*, како налазимо код Глишића, односно у *Просветиној* редакцији), — у сљедећем примјеру гдје та стилска и смисаона нијанса није дошла до изражаја, па је тако и ефекат изостао:

(о ученицима): *управника* (или *директора*, како стоји у редакцији, која пажњу није обратила на главно) *су почели звати Фјодком* (или *Фјотком*) — мј. *Фећком*; (II дио, гл. I).

У такве „ситнице“ спада и руско *одређивање приближности*, у времену или броју:

два минута — мј. *једно два минута*, или *минут-два*; *десет година* — мј. *десетак година*; *двадесет људи* — мј. *двадесетак људи* и сл.

што се све често сусреће у Глишићевом преводу и редакцији која је пред нама. Иста је ствар и са руским рачунањем спратова, које се разликује од нашег; на примјер:

дрвена *једносратна* кућа — мј. *приземна кућа* (I дио, гл. IX)
--- видећеш кућу, зидану, *на два спрата* — мј. *на спрат* (I дио, гл. II,

Свим наведеним слабијим и неуспјелим мјестима превода придружују се и други разноразни недостаци и мањкавости, који су, колико се то могло, истом сада искомпоновани. Они се, такође, уочавају тек када се пажљиво претражи и испита сав преводни текст, када се пропрати његов саоднос према оригиналу. Ради се ту о сувише слободном, произвољном превођењу, које одступа од смисла и слова оригинала, као на примјер:

Чичикову није било стало *до образовања* — мј. *до школа и болница* (II дио, гл. III);

Чичикову *паде магла на очи* — мј. Чичиков *пребледи* (II дио, последња глава);

Треба сасвим нову шину ударити, јер је пут *изровљен* (у Просветиној редакцији *изрован*) — мј. *сад вода на све стране јури* — мј. *сад су* (I дио, гл. XII);

Таква мјеста прибарају се оним другим погрешно преведеним, неадекватним, која су се одржала и у Просветиној редакцији:

Самих командирских (у ред. *комедијанца*) било је, мислим, *пет* (II дио, гл. IV);
Самих шатри (вашиарских) (II дио, гл. IV);
Можда си бабушка (називао да те ко *лоу*) почеше по табанима — мј. *пред спавање* (I дио, гл. III);

Погледајте како је по оној стрмени раж изникла, та то је све *полумртво* (II дио, гл. IV);

Стрип, стрип! Алате бити мртви! — мј. *преварен*, јер одмах иза тога долази: *Мртве не додирте* (II дио, гл. II);

исто тако: *трестабоши и аржени* — мј. *хрстови* (II дио, гл. I) и сл.

Све је то довело до смисаоних и стилских храпавости, неуједначености и изострањивања, која својим лошим утиском што га остављају на читаоца и још више штету преводу. Примјера таквог несклада и правне вријеме може се, опет, навести више:

Једино *ако* на свом летњиковцу --- саграде кућицу у руском стилу — мј. *ако* на свом имању --- ((I дио, гл. VIII);

Он му је врло дуго *стискавао руку* и молио га *неоступно* (у редакцији *неодступно*) --- мј. --- *стискао руку* и молио га *усрдно* (I, I);
Управник се више *одао* на филозофију — мј. *бацио* на филозофију (I дио, гл. VIII);

најстрожа *гањања мита* — мј. *гоњења мита* (I дио, гл. XI);

--- имао је у себи нечег *узнемирљивог* — мј. *узнемирујућег* (I, IX);

--- као што се *колебала* наслоњача — мј. *љуљала* (I, VIII);

--- пошаљи их у *Камчатку* — мј. на *Камчатку* (I, VIII);

исто тако: *нервозно* гађење или *нервозно* узбуђење — мј. *нервно* гађење или *узбуђење*, што више одговара савременом језику, и др.

Најзад, недограђеност и недорађеност Глишићевог превода, о чему није водила рачуна ни *Просветина* редакција, ослањајући се на претходне текстове (или тачније, на издање Државног издавачког завода Југославије из 1945. године), показала се и у мјестимичном изостављању било појединих ријечи, као на примјер:

под јужним небом — мј. под јужним *раскошним* небом (II, I);

Александар Петровић — мј. *неупоредиви* Александар Петровић (II, I);

било читавих, мањих или већих цјелина, реченичних дијелова или цијелих реченица, па и реченичних низова. А све то што је на овај или онај начин, па и нехатом испуштено, у Гогољевом тексту има своје мјесто и значење. Али је штета подједнака, па макар се радило и о једној, наизглед „ситној“ ријечи, јер управо такве ријечи некада много значе, посебно ако су то ријечи које служе за појачавање и истицање:

--- те му се после морало *на слепоочнице* метнути двеста четрдесет пијавица — мј. --- те му се после морало *само на слепоочнице* ---; или: --- да је одасвуд, као опомена, пружен прст *на њега* — мј. *баш на њега* (I дио, гл. X, као и претходни примјер).

Како се види, и поред тога што је Глишићев превод *Мртвих душа*, несумњиво, добар, и што од многих одскаче богатством и пуноћом језичког израза, који је врло често могао да се такмичи с Гогољевим, имало је штошта да се на њему накнадно уради како би он био још бољи, што ближи оном најбољем у садашњем тренутку, и како би се још више приближио Гогољевом непоновљивом дјелу. На то се и мислило када се пришло раду на новој редакцији и то је, у ствари, био највећи и најтежи дио посла.

Б. Шта је требало уклонити из досадашњих редакција Глишићевог превода (према Просветиној редакцији из 1966. године).

Већ из наведеног могло се сазнати понешто о томе како је текао и какве је резултате донио претходни рад на редиговању Глишићевог превода. Како се видјело и из неких примјера, редакција је најчешће ишла за тим да се *језички* и *стилски* дотјера и уједначи текст тога обимног превода и ишло се од замјене појединих облика савременијим па до правописних измјена које је тражило само вријеме. Али док је задовољена правописна страна (што је мање суштинско) није у свему побољшан и унапријеђен језичко-стилски израз, посматран у најширем смислу те ријечи (што је много важније). Ту је редакција затајила не учинивши Глишићу ваљану услугу, па чак и покваривши понеко његово мјесто. Сасвим је очигледно да се није дубље залазило у саму суштину Глишићевог превода и да се није паралелно пратио Гогољев оригинални текст. Почесто, значи, ту није било *правог* редакторског приступа. Већ смо имали прилике да установимо колико је тога, веома разноврсног, остало и после Глишића, на шта редактори нису усмјерили своју паж-

њу. А и када се приступало промјенама, истински доброг резултата често није било. Зар је важно што је, на примјер, Глишићево: О, да *дивотних* изгледа! промијењено у: О, да *дивних* изгледа (II дио, гл. III), када је остао сам облик изглед, који на мјесту гдје се налази може да значи једино: *слика, приказ*. Или, што је: *по оцедитој земљи* замијењено са: *по осутој земљи* (II дио, гл. I). Зар је добро што мјесто *Рус* налазимо *руски човек*? Што је:

--- врати се он у своју собу у гостионици замијењено са

--- врати се он гостионици (I дио, гл. X).

Свакако не звучи боље, са гледишта нашег језика: --- ћушнули му у нос --- хартију, напуњену *бурмута* — од Глишићевог: напуњену *бурмутом* (I дио гл. IX). А шта да кажемо за ову, сасвим непотребну интервенцију, када познати домаћин и сладокусац, Петух, наређује ручак, Глишићево:

--- а тек како ли га је наређивао! И мртвац би добио вољу за јело! — сада, у Просветиној редакцији гласи: а тек *колико* га је наређивао (II дио, гл. III), што нема никаквог смисла.

Да још наведемо и ову, не баш изузетну реченицу, која код Глишића, несумњиво, боље и адекватније звучи и гдје је редакција само покварила ствар:

Он је једе црн хлеб, али он га зарађује и *задовољан је својим радом мање* (Просветина редакција);

Он је једе црн хлеб, али он га зарађује и *задовољан је својим радом* (Глишић) — II дио, гл. III.

Ту је превод требало вратити на старо.

Ствар је ваљало враћати на старо, на оно што налазимо у првом и другом издању Глишићевог превода (из 1921. и из 1928 године) и у читавом низу других случајева. Ту се, очигледно, ради о грешкама технике и штампарске природе које у непомућеном миру, нетакнуте и сигурне, живе у преводу, добивши, изгледа, временом „право грађанства“. Вријеме је било да се и оне изнесу на видјело и да се, најзад, одстрани из превода, јер чине његов органски дио, што је недавно, радикалним редакцијским захватом, и учињено — бар онолико колико је то било уочено. Наводимо примјере сасвим очигледних бесмислености и недопустиво огрешења о оригинални текст *Мртвих душа*:

--- (о мужику) --- који као да се само зато појавио да *ужива* то изумрло место — мј. *да оживи* --- (I дио, гл. VI);

(о путнику) --- имао посла са *бунтовним* управницима поштанских станица — мј. са *буновним* --- (I дио, гл. VII, почетак);

(о управнику полиције) --- који је *дванаест година* био у рату — мј. који је *дванаесте године* био у рату (I дио, гл. IX) — из даљег текста види се да се ради о рату са Наполеоном;

Тај ће вас продати, преварити и још ће *рачунати с вама* — мј. *ручати с вама* (I дио, гл. V);

Али... може бити, баш ће се у овој приповеци *зачудити* друге, досад нетакнуте струне --- — *зачути* друге... (I дио, гл. XI). Ово је, сва-

како, важно за схватање пишчеве мисли, која, неправилно пренесена, лако пропада;

--- то је био један од оних *нарочитих* генерала --- мј. од оних *наочитих генерала* (I дио, гл. II);

--- прелазило је све то у руке другому, *старијему* играчу — мј. *сретнијему играчу* (I дио, гл. IV); исто тако:

који је пун стваралачких *друштвених* способности — мј. *душевних* способности (I дио, крај V главе);

--- који би на поругу целог света поднели свој образ под *један* шамар — мј. под *јавни* шамар (I дио, гл. XI);

Медицину, филозофију, па чак и *праву* и општу историју --- мј. --- па чак и *право* и општу историју (II дио, гл. I).

Таквих немарности у посљедњој редакцији скупило се прилично: није исто *једно поље* корисног рада и *једино поље* корисног рада (II дио, гл. I) или *ћутљивост* и *ћудљивост* (II дио, гл. II), као једна од црта руског карактера, и сл. А све је то посијано по многим страницама нашег савременог, најчитанијег превода *Мртвих душа*.

На крају, из досадашњих редакција требало је уклонити нека слаба мјеста у познатим Гогољевим лирским одступањима, што тако јако одударују од чисте пјесничке прозе која је за њих карактеристична. Како само лоше звучи Гогољев усхићени лирски узвик:

Ах, тројка, птицо тројка! мј.

Ах, тројко, птицо тројко!, на

крају првог дијела поеме-романа. То познато, умјетнички веома снажно мјесто о Русији-тројци, требало је брижљиво дотјерати, као и друга лирска мјеста. Тим најјачим и најљепшим Гогољевим интимним изливима и заносима требало је приликом превођења и редиговања посветити више пажње него било чему другом у дјелу. А и на томе, на бољем изгледу тих мјеста, досадашње редакције нису се посебно заустављале, препуштајући нама један дио свога посла. А шта ли тек крију у себи други преводи, и докле?

МИЛИЦА МИЛИДРАГОВИЋ